

DONES, FEMINISMES DIVERSOS I DRETS COL·LECTIUS

DOSSIER 3

[=]

ciemen **Nationalia**

COL·LECCIÓ
DRETS COL·LECTIUS

DRETS DELS POBLES

DRETS DE LES DONES

POLÍTIQUES PÚBLIQUES

COL·LECCIÓ
DRETS COL·LECTIUS

Coordinació: Elena Ferreiro, David Forniès i Antoni Trobat

Correcció lingüística: Maria Areny

Disseny i maquetació: Mireia Luna, Natural www.designisnatural.com

Edita: CIEMEN www.ciemen.cat

Amb el suport de

Agència Catalana
de Cooperació
al Desenvolupament

Ajuntament
de Barcelona

ÍNDEX

4	DONES, FEMINISMES DIVERSOS I DRETS COL-LECTIUS SUDS - ASSOC. INTERNACIONAL DE SOLIDARITAT I COOPERACIÓ
5	INTRODUCCIÓ
7	FEMINISME COMUNITARI
15	ECOFEMINISME
22	FEMINISMES POSTCOLONIALS, FEMINISME DECOLONIAL
26	FEMINISMES DE L'ORIENT MITJÀ
31	BIBLIOGRAFIA

DONES, FEMINISMES DIVERSOS I DRETS COL-LECTIUS

LOLA BADENES, LAILA SERRA, MIGUEL CASTRO I TXUS BLANCO
SUDS - ASSOCIACIÓ INTERNACIONAL DE SOLIDARITAT I COOPERACIÓ

INTRODUCCIÓ

La modernitat occidental s'ha construït sobre un model civilitzatori colonial que implica la imposició de formes d'apropar-se i interpretar el món, de maneres de coneixement i saber construïdes com a vàlides i indiscutibles perquè són considerades *racionals* i *civilitzades*, front a les formes d'entendre i comprendre la realitat dels pobles colonitzats, que han estat menyspreades, per considerar-se *primitives*, *salvatges*. La colonialitat del poder es basa en el concepte de "raça", una suposada estructura biològica diferent que ubica una part de la humanitat en una situació natural d'inferioritat respecte a l'altra, i en el control del treball, els recursos i els productes per part del capital i el mercat mundial. La superioritat assignada al coneixement occidental forma també part de la colonialitat del poder, ja que els sabers dels pobles colonitzats han estat omesos, exclosos, ignorats, sota la premissa que pertanyen a una etapa premoderna, precientífica del coneixement humà.

El feminisme hegemònic occidental no se sostrau d'aquesta construcció colonial del món basada en una relació de dominació estructural i de privilegi. Tant en les seves teories com en les seves pràctiques polítiques, el pensament feminista hegemònic universalitza la categoria de dona, blanca, occidental, de classe

mitjana, heterosexual, sense considerar altres vivències condicionades per la raça, la classe, la sexualitat o la geopolítica. Parteix de la idea que existeix "una subordinació comuna de totes les dones" que genera i necessita respostes úniques, i concep les seves propostes com a universalitzables, ignorant i ocultant les diferències i, per tant, les demandes i propostes de les "altres", les dones racialitzades, empobrides, migrants, indígenes, musulmanes, lesbianes, etc. Les prioritats de les dones occidentals passen a ser reivindicacions universals, traslladant així l'agenda del feminisme blanc a les dones d'altres latituds del món.

Aquest feminisme hegemònic estableix una dicotomia, basada també en el pensament colonial, entre la dona blanca, moderna, amb llibertat sobre el seu cos i la seva sexualitat, front a "la dona del tercer món", l'altra, la que pertany a una cultura primitiva, obscura, subdesenvolupada, que necessita ser "alliberada" perquè és víctima de tradicions opressores. Aquesta concepció anul·la la diversitat, la multiplicitat de contextos, d'històries, de lluites, de resistències, de propostes sorgides en els marges, en tot allò entès com a perifèric, no occidental. Ignora, per tant, l'heterogeneïtat de les persones "altres", despullant-les de les seves riqueses organitzatives, culturals, simbòliques.

Així, la pràctica del feminisme hegemònic occidental produeix una colonització discursiva de la vida i les lluites de les dones del Sud¹.

I en aquesta descolonització del saber, en aquesta necessària descolonització dels feminismes, la defensa dels drets col·lectius des d'una perspectiva feminista no hegemònica juga un paper vertebrador i articulador, perquè 1) desmitifica l'imaginari col·lectiu occidental de pobles empobrits, exclosos i oprimits que veuen en la societat occidental o en la dona occidental el seu referent ideològic, polític, econòmic i emancipador i 2) perquè la defensa dels drets col·lectius dels pobles ens dona la immillorable oportunitat d'establir diàlegs de sabers, conèixer les diverses identitats, cultures, lluites, resistències de cada poble i ens permet apropar-nos a propostes teòriques feministes construïdes sobre pilars de coneixement vinculats a cosmovisions no occidentals.

Des d'aquest reconeixement de les diferències, sorgeix la proposta de crear aliances estratègiques entre els diversos feminismes, tenint en compte les diferents variables d'opressió existents, per fer front a un patriarcat enfortit a través d'un sistema colonial neoliberal global. Aquest context de creixent expansió neoliberal penetra territoris i cossos, se centra exclusivament en l'acumulació del capital i en el control, explotació

1. MOHANTY, C. T. "De vuelta a "Bajo los ojos de Occidente": La solidaridad feminista a través de las luchas anticapitalistas". A SUÁREZ, L.; HERNÁNDEZ, A. (ed.) *Descolonizando el feminismo. Teorías y prácticas desde los márgenes*. Madrid: Cátedra, 2008. (Feminismos)

2. MOHANTY, C. T. "De vuelta a "Bajo los ojos de Occidente": La solidaridad feminista a través de las luchas anticapitalistas". A SUÁREZ, L.; HERNÁNDEZ, A. (ed.) *Descolonizando el feminismo. Teorías y prácticas desde los márgenes*. Madrid: Cátedra, 2008. (Feminismos)

i instrumentalització de vides (humanes i no humanes), busca la privatització dels béns comuns i la invisibilització dels drets col·lectius dels pobles. Tot això provoca que s'exacerbin les desigualtats econòmiques, racials, de gènere i, per tant, les relacions de dominació racistes, patriarcales, heterosexistes.

Però aquest sistema també genera diverses reaccions i resistències que van reconfigurant tant el paisatge polític del sud global, els subjectes i les seves relacions, agendes i imaginaris de canvi, com també els marcs conceptuals en els quals ens movem. Amb la vocació de dialogar i articular aquestes resistències sorgides des dels diferents feminismes anticapitalistes i descolonitzadors reprenem la proposta de Mohanty² de fer-ho des del coneixement situat a baix, des de les experiències quotidianes i les lluites i resistències que es produeixen a cada racó del món. Una anàlisi a partir de les vides i interessos de les comunitats de dones de base, marginalitzades, permet accedir als mecanismes de poder i fer-los visibles; permet llegir l'escala ascendent dels privilegis. És especialment en els cossos i les vides de les dones del Sud que el capitalisme escriu el seu guió, i és en fer atenció a les experiències d'aquestes dones que descobrim el capitalisme com un sistema que fomenta un racisme i un sexisme debilitants, i que es poden visibilitzar les diverses resistències anticapitalistes. Per això és essencial establir lligams internacionals entre les lluites polítiques de les dones.

Aquest treball té la humil vocació de donar a conèixer suscintament aquests feminismes i visibilitzar algunes d'aquestes resistències, els seus orígens, les seves motivacions, els seus referents.

FEMINISME COMUNITARI

1. QUÈ ÉS EL FEMINISME COMUNITARI?

El feminisme comunitari, tal com ho descriu Julieta Paredes, és un moviment geopolític que “es correspon amb les lluites de les dones en resistència que fan una proposta enfront d’un patriarcat que ens vol oprimir”. Però neix des d’una matriu epistèmica molt diferent d’aquella des de la qual neix el feminisme occidental.

Els sabers que aporta el feminisme comunitari tenen la seva base en la recuperació de les lluites, els cossos i la cultura de moltes dones indígenes de les comunitats de Bolívia a través de la convergència de dos corrents: la comunitat de Mujeres Creando Comunidad³ i les lluites dels pobles i els moviments socials a Bolívia. Posteriorment s’estendrà per tot l’Amèrica Llatina i a poc a poc es convertirà en una proposta teoricopràctica que pretén transformar les estructures que sustenten les desigualtats entre homes i dones.

El feminisme occidental planteja en essència que ha d’existir igualtat social entre homes i dones. Reivindica els trets diferenciadors d’aquestes respecte a aquells, des de la individualitat de cadascuna. Però, per a les feministes comunitàries, les feministes occidentals s’han mogut sempre a cavall entre l’elitisme, les classes mitjanes acomodades i les universitats. Ex-

cepte excepcions, el feminisme europeu o del Nord d’Amèrica no ha orientat la seva activitat cap a les classes obreres i populars més desfavorides.

El feminisme comunitari, ben al contrari, neix a les comunitats indígenes rurals i els barris urbans més empobrits. Reivindica els drets de les dones des de la col·lectivitat –Comunitat. Aquesta, es configura com una forma de vida social i de resistència enfront del capitalisme i el neoliberalisme. Aquesta visió col·lectiva és, sens dubte, l’element diferenciador respecte al feminisme occidental i la principal aportació que el feminisme comunitari ha proporcionat al Moviment Feminista Global.

La Comunitat, tal com l’entenen les feministes comunitàries, també proporciona un lloc i una identitat comuna a totes les persones que en formen part. Homes i dones per separat tenen les seves funcions i han de viure en “germanor”, amb paritat

³ Mujeres Creando Comunidad és un moviment feminista anarquista nascut al 1992 en un barri perifèric de La Paz (Bolívia). Mujeres Creando Comunidad neix com una proposta de feminisme no racista que qüestionava una elit de dones privilegiades que separava el que és públic i el que és privat, i el treball manual del treball intel·lectual. Ha fet servir el grafit, l’art i la creativitat en general com els seus instruments de lluita i ha fet del carrer el seu escenari principal. Ha estat i segueix sent un referent de rebel·lia i interpel·lació al sistema patriarcal i a la violència en totes les seves expressions.

en la divisió de les tasques.

Per a les feministes comunitàries el masclisme i el patriarcat fan que els homes deixin de ser "germans" de les dones en el si de les comunitats que comparteixen. Com exposa Julieta Paredes, "El patriarcat és el sistema i al sistema no se'l pot enfrontar individualment. Hem d'organitzar-nos homes i dones per lluitar-hi en contra".

El feminisme comunitari no pretén rivalitzar sobre quin és el veritable concepte de "vivir bien"/"Suma Qamaña"⁴. Aporta noves idees relacionades amb la recuperació de la vida en comunitat, estableix mecanismes que permeten viure en harmonia amb la naturalesa i proporciona estructures organitzatives per a un repartiment equitatiu del treball i els béns naturals.

També recupera la memòria ancestral de les àvies, la identitat i la cultura dels pobles originaris i de les dones que han lluitat contra les opressions. És el que les dones aimares de Bolívia anomenen "desempolsar el miralls" i enfrontar-s'hi. Prendre consciència d'aquest passat i entendre que, en gran manera, explica el nostre present i futur. El passat és també una eina per enfortir la lluita, generar energies en les persones i els grups, i alimentar la creativitat perquè els membres de la comunitat s'enforteixin per fer front a les opressions.

⁴ L'expressió "suma qamaña" deriva de l'idioma aimara: «suma», 'plenitud', 'excel·lent', 'bé' i "qamaña", 'viure', 'estar sent', 'conviure'. El Suma qamaña és l'equilibri material i espiritual de l'individu (saber viure) i la relació en harmonia d'aquest amb totes les formes d'existència (conviure), en especial amb la natura.

Abya Yala: és el nom donat a Amèrica pel poble kuna de Panamà i Colòmbia abans de l'arribada de Cristòfor Colom i la colonització. Significaria *terra en plena maduresa o terra de sang vital*.

El feminisme comunitari és un marc teòric que activa la lluita pel canvi, no des dels partits ni les organitzacions, sinó des dels carrers o des de les comunitats rurals, encara que les seves aportacions han estat tingudes en compte, per exemple a Bolívia, per a l'elaboració de les polítiques públiques. Per al feminisme comunitari, com explicarem posteriorment, les transformacions socials han de ser abordades tenint en compte cinc àmbits: els cossos, l'espai, el temps, el moviment organitzatiu i autònom, i la memòria de les dones.

La idea final, com afirma Adriana Guzmán, és crear una comunitat de comunitats en Abya Ayala i al món.

2. EL FEMINISME COMUNITARI ÉS UNA TEORIA I UNA PRÀCTICA DE TRANSFORMACIÓ SOCIAL DES DE LA COMUNITAT EN CONSTANT PROCÉS DE CONSTRUCCIÓ EPISTEMOLÒGICA.

Si bé, com ja s'ha esmentat anteriorment, el feminisme comunitari té els seus inicis a Bolívia, altres dones i comunitats de l'Amèrica Llatina han seguit els seus plantejaments i els han adaptat a cada context. Han estat moltes les dones que, en cadascun d'aquests contextos, des de les seves comunitats i les seves experiències personals de lluita en la defensa dels seus cossos i els seus territoris, no només han contribuït a difondre les idees del feminisme comunitari, sinó també a enriquir-lo i a dotar-lo de nous sabers.

A manera d'exemple proposem citar alguns dels postulats de dues feministes comunitàries: Julieta Paredes de Bolívia, que ha estat una de les persones que més ha contribuït a la definició i extensió del feminisme comunitari a tot el món, i Lorena Cab-

nal, que es va reconèixer, conjuntament amb altres dones, feminista comunitària després de reflexionar sobre la seva manera d'entendre les relacions i les accions al territori que habitava: la muntanya de Santa Maria de Xalapán, en el departament de Jalapa a Guatemala.

Julieta Paredes – Bolívia

Dona boliviana, indígena aimara i feminista autònoma⁵. Fundadora de l'organització Mujeres Creando Comunidad de Bolívia. Actualment forma part de la Asamblea Feminista Comunitaria de La Paz.

Julieta Paredes pensa que encara que no cal desmerèixer el que ha aportat el feminisme occidental a les lluites de les dones que s'enfronten a les opressions, les dones a Bolívia han dut a terme el seu propi procés feminista i de canvi. Segons les seves pròpies paraules, el feminisme en aquest país és "la lluita i la proposta política de vida de qualsevol dona en qualsevol lloc del món, en qualsevol etapa de la història que s'hagi revelat enfront el patriarcat que l'oprimeix". Aquesta definició és el reconeixement i la recuperació de la memòria de les lluites de les dones aimares, quítxues i guaraníes.

El feminisme comunitari "parteix de la comunitat com a principi incloent de la vida". És important explicar que quan es parla de comunitat es fa referència a un concepte ampli que abasta tot tipus de comunitats (urbanes, rurals, religioses, sexuals, educatives, de temps de lleure, etc.) i totes aquelles que els éssers humans vulguin o puguin construir.

Dins d'aquesta comunitat, homes i dones conviuen com

dues meitats imprescindibles que es complementen de forma autònoma, recíproca i sense jerarquies. Aquesta idea de complementarietat no té res a veure amb heterosexualitat, "perquè no estem parlant de parella, sinó de parell de representació política; no estem parlant de família, sinó de comunitat".

Dins de la comunitat existeix una identitat comuna que uneix homes i dones. La submissió, la discriminació o la negació d'una d'aquestes parts és una agressió que no es fa només a la persona, sinó a tota la comunitat.

Un altre dels conceptes interessants que ens aporta Julieta Paredes és el d'"alteritat", que fa referència al conjunt de persones que no som nosaltres i que formen part de la comunitat. L'alteritat ens permet entendre la diversitat i la diferència de les comunitats en tota la seva plenitud i com es relacionen. Un exemple de diversitat seria la que existeix entre els nens i les nenes i les persones ancianes –diversitat generacional–; altres exemples els trobem en la diversitat d'habilitats, sabers o sexualitats; en les corporals –colors de pell, ulls, formes del cos o persones amb limitacions psíquiques o físiques, formes de pensar, opcions sexuals, etc. Totes aquestes diferències es relacionen entre si a través de les complementarietats, reciprocitats i autonomies que actuen dins de la comunitat.

Però, a més, aquestes comunitats a les quals ens estem referint no són organismes tancats, sinó que, ben al contrari, són elements vius que al seu torn es relacionen amb altres co-

⁵ Autònoma: es refereix a un feminisme que està al marge dels partits polítics i les ONG. Són feministes vinculades als moviments socials i de base.

munitats també a través de complementarietats, reciprocitats i autonomies. Un exemple de complementarietat entre comunitats el trobem quan aquestes s'uneixen per defensar un territori enfront d'una agressió externa. Una pràctica molt habitual precisament allí on el feminisme comunitari està més arrelat –Bolívia, Guatemala o el Perú.

La situació actual de les comunitats segueix estant dominada pel protagonisme exclusiu dels homes en la presa de decisions i en la vida social i política, i per un repartiment desigual de la producció i els beneficis del treball.

El feminisme comunitari aposta perquè la comunitat estableixi mecanismes polítics per redistribuir aquests beneficis a través de les polítiques públiques que comencen en la comunitat i arriben al conjunt de l'Estat. Es tracta, segons Julieta Paredes, no només de retornar a les dones el que els ha estat pres i els correspon com a part de la comunitat, sinó també de compensar-les per un major empobriment a què s'han vist sotmeses respecte als homes com a conseqüència d'anys i anys de colonialisme, racisme i patriarcat. Es parla d'una devolució doble que compensi el que els ha estat negat per ser indígenes i dones.

Lorena Cabnal – Guatemala

Dona maia-xinca, feminista comunitària. Fundadora de l'Associació de Dones Indígenes de Santa María Xalapán, Jalapa-AMISMAXAJ.

A Guatemala, Lorena Cabnal fa una aportació al feminisme comunitari des de la seva condició de dona indígena xinca

que ha optat, després de moltes reflexions, per una identitat política comunitària anticapitalista, que li permet ser crítica des de l'essencialisme ètnic del qual forma part. També parteix de la idea que les dones indígenes són subjectes epistèmics amb autoritat per qüestionar i proposar deconstruccions i abolicions de les opressions històriques a les quals han estat sotmeses i fer propostes des d'on crear noves formes de relacions socials.

Les feministes comunitàries, segons la mirada de les dones xinxes, aposten per la recuperació conscient del seu primer territori cos, com un acte polític d'emancipació i en coherència feminista amb "el que és personal és polític" i "el que no s'anomena no existeix".

Recuperar el cos per defensar-ho de l'atac històric estructural que atempta contra ell es torna una lluita quotidiana i indispensable. També és la defensa d'un territori individual i propi que permet desmuntar els pactes masculins que n'han disposat per usar-lo sense limitacions, ni respecte i per violentar-lo.

La defensa del seu cos atorga a les feministes comunitàries la possibilitat de promoure la seva dignitat i reconèixer el seu poder transgressor, transformador, a més de creador.

El feminisme comunitari a Guatemala, de la mà de Lorena Cabnal, planteja que cal repensar el que és mil·lenari, ancestral i inamovible com a porta d'entrada perquè les dones indígenes s'assumeixin com a feministes comunitàries.

Un segon punt de partida és l'assumpció que existeix pluralitat de cosmovisions, formes de vida i cultures diverses als pobles originaris i no una que els homogeneïtzi, encara que sens dubte existeixen nombrosos elements en comú.

Un tercer element clau en el pensament de Lorena Cabnal és el significat que dóna al terme "patriarcat". No es tracta només d'un terme que permet analitzar en l'interior de les comunitats les relacions desiguals de poder, sinó que totes les opressions a les quals aquestes s'enfronten estan connectades en un sistema l'arrel del qual parteix del patriarcat: "existeix un patriarcat originari ancestral, que és un sistema mil·lenari estructural d'opressió contra les dones originàries o indígenes".

La colonització, com un esdeveniment històric estructural transcendent actua com a quart element indispensable per explicar les opressions dels pobles indígenes i, en particular, com una condició més per a la perpetuïtat dels desavantatges múltiples de les dones respecte dels homes. La colonització suposa la dominació d'un territori i, en el cas de les dones, del seu territori cos. D'igual manera que cap dona desitja la violació del seu cos, cap poble desitja la violació del seu territori.

No obstant això, Lorena Cabnal, d'acord amb Julieta Paredes, a diferència d'altres feministes de l'Amèrica Llatina, no veu els pobles indígenes com a víctimes de la història. Ja existia una arrel patriarcal en les relacions entre homes i dones abans de la colonització. Aquesta, el que fa és refundar i revitalitzar el patriarcat ancestral dels pobles indígenes amb el patriarcat occidental i, en aquest context històric, en el qual es produeixen expressions i manifestacions de tipus racista, és quan comença la configuració del que avui és el neoliberalisme, el capitalisme i la prova inequívoca que el patriarcat és un sistema universal d'opressió.

I, finalment, Lorena Cabnal també ens parla del racisme

com un sistema d'opressió més d'arrel patriarcal que va arremetre a partir de la colonització contra els pobles de tot Abya Yala i especialment contra les dones. El racisme va establir un nou "ordre jeràrquic i simbòlic: la diferència com a supremacia, poder i control", amb un component estratègic que deixarà el pensament i l'activitat dividida entre opressors i oprimits, i les dones en desavantatge permanent. Aquest "efecte colonitzador" segueix present en les seves vides, en els seus cossos i ments, i ha passat a formar part de la seva construcció cultural de forma naturalitzada. La seva eradicació passa no només per veure-ho com un element d'opressió extern, sinó com un element intern a cada dona que ha de sotmetre's a la "deconstrucció internalitzada de manera conscient" per aconseguir entrar en un procés de liberalització.

3. LA RELACIÓ DELS FEMINISMES COMUNITARIS I ELS DRETS COL·LECTIUS

Com ja hem esmentat, l'element essencial que diferencia el feminisme occidental del comunitari és que el primer entén que els drets de les dones són individuals, mentre que el segon planteja els drets de cada membre com a part de la col·lectivitat.

La defensa del territori cos segons la idea de les feministes comunitàries com una eina per a la creació de plaer, la defensa i promoció de la dignitat i de capacitat per a la transformació social es relaciona directament amb la defensa dels drets col·lectius dels pobles indígenes i el seu dret a decidir sobre la seva terra i el seu propi model de desenvolupament. El cos és el primer territori a cuidar i defensar de les agressions externes.

El segon és l'espai; és el territori que necessita cada cos per desenvolupar-se i viure en harmonia amb la naturalesa. És el lloc on es desenvoluparà la vida comunitària. Amb la colonització va començar l'espoliació i extracció massiva dels béns naturals dels pobles indígenes. Aquesta situació amenaçava el benestar dels seus habitants i especialment la relació de les dones amb la naturalesa i la promoció de la vida.

El tercer és el temps. Es concep que la vida "corre gràcies al moviment de la naturalesa i els actes conscients".

El quart és el moviment, on es classifiquen l'organització i les propostes polítiques. "El moviment ens permet construir un cos social, un cos comú que lluita per viure i viure bé", com diu Julieta Paredes.

El cinquè és la memòria, que és el record de les lluites de les àvies, "saba d'arrels de les quals procedim". No obstant això, les feministes comunitàries defensen, com ja hem dit, que el patriarcat també existia abans de la colonització. A la trobada i la suma de l'opressió precolombina i l'opressió europea contra les dones, allò a què abans ens referíem quan parlàvem del pensament de Lorena Cabnal, Julieta Paredes ho denomina "entroncament patriarcal".

En l'actualitat, les feministes comunitàries s'han relacionat amb els drets col·lectius a través de la defensa dels recursos naturals de les seves comunitats i de l'oposició als models extractivistes neoliberals que imposen una visió del desenvolupament occidental que pretén "millorar la vida dels pobles" i "treure'ls de la pobresa".

Per seguir aprofundint entre les relacions del feminisme

comunitari i els drets col·lectius, hem d'afegir que les feministes comunitàries s'oposen als processos de privatització sobre els béns naturals dels pobles que provoquen una desestructuració econòmica profunda. Les polítiques d'abandó a la producció en el camp, la industrialització d'activitats econòmiques o la marginació dels sistemes de vida dels pobles indígenes han agreujat les desigualtats i atemptat contra els seus sistemes de justícia i les seves formes d'organització política ancestrals. A més, les desigualtats entre estrats socioeconòmics són les que més pesen; estan seguides per l'efecte que genera la tríada etnicitat-gènere-àrea rural, la qual cosa explica per què les dones indígenes de l'àrea rural es troben en el nivell més baix de l'escala d'igualtat.

A més, aquest model reconfigura els espais comunitaris i la vida quotidiana entorn a les necessitats i desitjos masculins, el control simbòlic i material exercit per actors externs que irrompen als territoris (actors armats legals i il·legals, treballadors i seguretat privada de les empreses), acreixen la vulnerabilitat de les dones i exacerben les violències en contra seva.

A causa d'aquesta situació, i malgrat els esforços que realitzen moltes persones, entre elles les feministes comunitàries, els espais per a la democràcia, la participació ciutadana i l'avanç dels drets dels més exclosos, com els pobles indígenes, les dones i la joventut, es redueixen cada vegada més.

Les lluites actuals dels pobles indígenes transiten pels camins de la supervivència econòmica i arriben fins a la defensa del territori i els seus béns naturals, a través de lluites a escala de comunitat, manifestades en les consultes comunitàries de

"Bona Fe" en defensa dels seus drets col·lectius, la reivindicació de la diversitat ètnica i el reconeixement dels pobles indígenes com a subjectes polítics. Aquestes lluites continuen malgrat que han estat i segueixen sent criminalitzades i vinculades a la persecució penal i repressió directa contra capdavanters/es comunitaris.

ECOFEMINISME

1. CONTEXT

La humanitat es troba davant d'una crisi ecològica global que forma part intrínseca de la crisi sistèmica del capitalisme. L'esgotament dels recursos naturals i l'escalfament global converteix la crisi econòmica en una crisi ecològica i al revés, com les dues cares d'una mateixa moneda.

El moment actual de múltiples i profundes crisis ha demostrat que el sistema econòmic en què vivim és insostenible en termes ecològics, socials i reproductius. Segons l'economista feminista espanyola Amaia Pérez Orozco (2012), la crisi actual implica crisi ecològica, crisi de reproducció social en el Sud global (impossibilitat de satisfer les expectatives de reproducció material i emocional de les persones, crisis alimentàries/humanitàries) i crisi de la cura als països del Nord global (fallida dels circuits que asseguraven la cura imprescindible per viure). Aquesta successió de crisis ens col·loca en l'obligació i responsabilitat de repensar altres formes d'organització social i de relació amb la naturalesa. Per això, l'ecofeminisme és una teoria que ens aporta idees per poder afrontar-les.

2. EL SORGIMENT DE L'ECOFEMINISME

El terme "feminisme ecologista" inclou una varietat de perspectives multiculturals sobre com transformar les relacions que es donen a l'interior dels sistemes socials que permeten i legitimen subjectes subordinats o en posicions de subdomini; en aquest cas en particular parlem de les dones i la naturalesa⁶.

El terme ecofeminisme el va utilitzar per primera vegada el 1974 la francesa Françoise d'Eaubonne (1920-2005), militant del Partit Comunista, crítica amb la incapacitat de l'esquerra per assumir el repte ecologista. Posteriorment altres autores van seguir desenvolupant el terme:

- + Ynestra King, de l'Institut d'Ecologia Social de Vermont i anarquista, ens deixava aquesta declaració d'intencions: "Allà on les dones actuaren contra la destrucció ecològica, adquiriren consciència de la relació entre la violència patriarcal contra les dones i contra la naturalesa, així com del fet

⁶ WARREN, KAREN J. "Feminismo ecologista". A: VAZQUEZ GARCÍA, V.; VELÁZQUEZ GUTIERREZ, M. (comp.) *Miradas al futuro: Hacia la construcción de sociedades sustentables con equidad de género*. Mèxic: Universidad Nacional Autónoma de México, 2004.

que en desafiar el patriarcat s'és fidel amb les generacions futures, la vida i el planeta mateix"⁷.

- + La pacifista, feminista i fundadora dels Verds, l'alemanya Petra Kelly (1947-1992), encoratjava a no imitar els valors jeràrquics masculins, sinó a buscar en l'experiència de les dones de cuidar d'altres éssers "no un poder sobre, sinó un poder amb els altres, un poder compartit". Convençuda de la importància del feminisme per a l'ecologisme, adverteix: "hi ha una relació profunda entre militarisme, degradació ambiental i sexisme". (Puleo, 2011)
- + Val Plumwood (1939-2008) critica el sistema de valors nascut amb l'edat moderna basat en el dualisme entre conceptes oposats, jerarquitzats i excloents com a ciència/saber tradicional, treball productiu/reproductiu, cultura/naturalesa, home/dona, raó/emoció, públic/privat, on els primers són valorats positivament i vinculats al món masculí, i els segons, infravalorats i assignats a l'àmbit femení. Les dicotomies especialment transcendents o rellevants per aquest cas, són les de cultura/naturalesa i masculí/femení. La comprensió de la cultura com a superació de la naturalesa justifica ideològicament el seu domini i explotació. La consideració de la primacia d'allò masculí (associat a la raó, la independència o la ment) legitima que el domini sobre el món físic el protagonitzin els homes i que les dones quedin relegades al cos, al món inestable de les emocions i a la naturalesa⁸. En aquest sentit, Val Plumwood defensa que les dicotomies re-

duccionistes han de ser reformulades no en termes d'oposició, sinó de complementarietat, per construir una convivència més respectuosa i lliure.

- + A partir dels anys vuitanta, a l'ecofeminisme sorgit en l'hemisferi nord se sumen pensadores del sud, posant l'accent en la globalització, la misèria, el racisme i l'imperialisme. L'autora més coneguda és la filòsofa i física Vandana Shiva, de l'Índia, qui subratlla que l'ecofeminisme és: una filosofia i una pràctica activista que defensa que el model econòmic i cultural occidental "es va constituir, s'ha constituït i es manté per mitjà de la colonització de les dones, dels pobles "estrangers", de les seves terres, i de la naturalesa"⁹. Vandana Shiva acusa el "mal desenvolupament" occidental de provocar l'empobriment de les dones i de les poblacions locals, principalment indígenes, víctimes primeres de la destrucció de la naturalesa i de les seves formes de subsistència.
- + Les primeres a interessar-se a l'Amèrica Llatina per l'ecofeminisme han estat algunes teòlogues vinculades a la teologia de l'alliberament, i especialment la brasilera Ivone Geba-

⁷ KING, Y. "The Eco-Feminist Perspective". A: CALDECOTT, L.; LELAND, S. (ed.) *Reclaiming the Earth: Women Speak Out for Life on Earth*. Londres: Women's Press, 1983.

⁸ PASCUAL RODRÍGUEZ MARTA; HERRERO LÓPEZ YAYO. "Ecofeminismo, una propuesta para repensar el presente y construir el futuro". *CIP-Ecosocial - Boletín ECOS* (gener-març 2010), núm. 10.

⁹ SHIVA, V.; MIES, M. *Ecofeminismo*. Barcelona: Icaria, 1997.

ra¹⁰, qui reconeix que la seva adhesió a l'ecofeminisme es va originar "en l'observació empírica de la vida de les dones pobres del nord-est brasiler i en la convivència en un barri perifèric"¹¹. I. Gebara, en el seu llibre *Intuiciones ecofeministas. Ensayo para repensar el conocimiento y la religión*, explica com la seva convivència amb les dones pobres la va portar a captar la connexió entre la seva esclavitud econòmica i social i el control de la terra per part d'uns pocs latifundistes. Encara que aquesta esclavitud és soferta també pels homes, les dones la pateixen doblement, "pel fet de viure en el seu cos i en la seva història les conseqüències d'una organització social que sempre acaba privilegiant els homes, deixant sobre les espatlles femenines la càrrega dels fills". De compartir amb les dones de la perifèria de les ciutats els seus problemes i dolors quotidians, procedeix, doncs, la seva postura ecofeminista. Un ecofeminisme que ella considera "una actitud política crítica, que té a veure amb la lluita antiracista, antisexista i antielitista"¹².

✚ En els últims anys, pensem que ha estat Alicia Puleo qui s'ha aproximat més a l'ecofeminisme fent una revisió crítica a determinats conceptes i afegint altres variables, més properes a una visió urbana del segle XXI. Destacarem tres aspectes d'aquesta revisió crítica:

— Alicia Puleo denomina "ecofeminisme crític" o "ecofeminisme il·lustrat" al que lluita per desmarcar-se de les teories estereotipades que identifiquen la dona amb la

naturalesa i la maternitat, i de les que circumscriuen l'ecologisme al conservacionisme d'espècies amenaçades. Defensa l'estreta relació entre justícia social i ecojustícia i s'enfronta amb les teories que defensen el retorn a models de societat premoderns.

- Afegeix a la consciència feminista, ecologista i pacifista ja consensuada per altres autores, la consciència animalista per intentar resoldre i despatriarcalitzar una altra de les dicotomies presents en la nostra societat, afegint a la d'home/dona, ment/cos, raó/emoció, cultura/naturalesa, la necessitat de despatriarcalitzar la dicotomia humà/animal. En rebutjar tot sistema de dominació, denunciant les seves implicacions patriarcales, l'ecofeminisme convoca a superar la violència estructural contra la naturalesa humana i no humana, així com també els prejudicis antropocèntrics que legitimen la violència contra els animals.
- Estableix nexes indivisibles entre la denominada "ciutadania ecològica" com a forma desitjable d'habitar al

¹⁰ També el col·lectiu xilè *Conspirando*, cofundat per la teòloga d'origen estatunidenc Mary Judith Riss.

¹¹ GEBARA I. *Intuiciones ecofeministas. Ensayo para repensar el conocimiento y la religión*. Madrid: Trotta, 2000.

¹² GEBARA I. *Intuiciones ecofeministas. Ensayo para repensar el conocimiento y la religión*. Madrid: Trotta, 2000.

món i l'“ètica de la cura” estudiada per la teoria feminista en els últims anys. Ambdues són models de cooperació, responsabilitat en la cura d'allò que és vulnerable i abandó de la tirania de la lògica mercantil.

Segons Yayo Herrero, “tots els ecofeminismes comparteixen la visió que la subordinació de les dones respecte els homes i l'exploatació de la naturalesa són dues cares d'una mateixa moneda i responen a una lògica comuna: la de la dominació patriarcal i la supeditació de la vida i la naturalesa a la prioritat de l'obtenció de beneficis”¹³. El capitalisme patriarcal ha desenvolupat tot tipus d'estratègies per sotmetre ambdues i relegar-les al terreny de l'invisible. Per això, els diferents corrents ecofeministes busquen una profunda transformació de les maneres en què les persones ens relacionem entre nosaltres i amb la naturalesa, substituint les fórmules d'opressió, imposició i apropiació, i superant les visions antropocèntriques i androcèntriques.

3. L'ecofeminisme, el colonialisme i les relacions Nord-Sud:

Vandana Shiva com a referent

V. Shiva argumenta que el dualisme naturalesa/cultura ha permès la subjugació d'allò natural i ha donat origen al que ella denomina un “mal desenvolupament”, basat en una concepció

¹³ HERRERO LÓPEZ, Y.; PASCUAL, M. “Ecofeminismo, una propuesta para repensar el presente y construir el futuro”. *CIP-Ecosocial - Boletín ECOS*. (gener-març de 2010), núm. 10.

¹⁴ SHIVA, VANDANA. “Las mujeres en la naturaleza”. A: AGRA ROMERO, M. J. (comp.) *Ecología y feminismo*. Granada: Comares, 1998, p. 161-177.

de la naturalesa com a inerta, mecanicista, fragmentada, escindida de l'ésser humà i inferior a ell¹⁴.

María Mies i V. Shiva ens recorden que l'ecofeminisme té com a premissa bàsica denunciar com els actuals patrons de la lògica capitalista, de creixement econòmic o de polítiques desenvolupistes han menyspreat els límits ecològics i s'han tornat incompatibles amb la construcció d'un món sostenible i just.

En aquesta línia, V. Shiva realitza una crítica profunda i contundent a l'actual model social, científic, econòmic i cultural, i proposa una mirada diferent sobre la realitat quotidiana i la política, donant valor a elements, pràctiques i subjectes designats pel pensament hegemònic com a subalterns, i que han estat invisibilitzats històricament. Contribueix a desmuntar la visió mítica que permet separar humanitat i naturalesa. Aquesta crítica es basa en tres pilars fonamentals:

1. El model econòmic centrat de forma miop en el “creixement” comença sent violent contra les dones en passar per alt la seva contribució a l'economia. Totes les dones que produeixen per a la família, els fills, la comunitat i la societat són considerades “no productives” i “econòmicament inactives”. Quan les economies es redueixen al mercat, la infravaloració del treball de les dones, i en general la subvaloració del treball en les economies de subsistència del Sud global, és la conseqüència natural d'un límit de producció creat pel patriarcat capitalista. L'economia de mercat tal com l'entén el patriarcat capitalista passa per alt el valor econòmic de dues economies vitals que són necessàries per

a la supervivència humana i ecològica: l'economia de la naturalesa i l'economia del sosteniment o el "treball de cura". En aquestes economies, el valor econòmic és una mesura de com es protegeixen la vida humana i la vida de la Terra. En definitiva, part del creixement econòmic de la societat capitalista, reflectit en el PIB, se sustenta en l'ús indiscriminat dels recursos naturals i el treball no remunerat de les dones. Per mostrar aquesta disparitat, s'han proposat els conceptes de "petjada ecològica" i "petjada civilitzatòria".

2. Les reformes econòmiques basades en la idea del creixement il·limitat en un món limitat solament es poden mantenir si els poderosos s'apropien dels recursos dels vulnerables. L'apropiació de recursos, essencial per al "creixement", crea una cultura de la violació -violació de la Terra, violació de les economies locals autosuficients, violació de les dones.
3. Una economia basada en la desregulació del comerç i en la privatització i la mercantilització de les llavors i els aliments, de la terra i l'aigua, de les dones i els nens, degrada els valors socials, reforça el patriarcat i intensifica la violència contra les dones. Els sistemes econòmics influeixen en els valors culturals i socials. Una economia de la mercantilització crea una cultura de la mercantilització, en la qual tot té un preu, però res té valor.

L'antropòloga australiana Ariel Salleh es fa ressò de les propostes de María Mies i Vandana Shiva i resumeix que les **"solucions**

ecofeministes" promouen una **organització social** al voltant del concepte de la subsistència on s'interconnecten corrents ideològics i pràctiques que giren al voltant de la sobirania alimentària, la democràcia participativa i la reciprocitat amb els sistemes naturals. Conclou que el concepte de subsistència que promouen els moviments de base ecologistes i feministes necessita de noves relacions amb la naturalesa i entre les persones:

- A. **Amb la naturalesa.** La naturalesa es respecta en la seva riquesa i diversitat inherent, com una condició prèvia per a la supervivència de totes les criatures d'aquest planeta. Per tant, la naturalesa no és explotada pel mer guany, sinó que la interacció humana amb la naturalesa es basa en el respecte, la cooperació i la reciprocitat.
- B. **Entre les persones.** Com que la dominació de l'home sobre la naturalesa es relaciona amb la de l'home sobre les dones i sobre altres éssers humans, no pot establir-se una relació diferent i de no explotació amb la naturalesa sense abans fer un canvi en les relacions humanes, sobretot entre les dones i els homes. Això no només significa un canvi en les diverses divisions del treball (divisió sexual, treball manual/mental i urbà/rural, entre altres), sinó, sobretot, la substitució de les relacions monetàries o mercantils per principis com la reciprocitat, la mutualitat, la solidaritat, la confiança, el compartir i el tenir cura dels altres, el respecte a l'individu i la responsabilitat pel "tot". Una perspectiva de subsistència només es pot dur a terme a l'interior d'una

xarxa de relacions humanes estables i fiables; no es pot basar en l'individualisme de l'economia de mercat.

4. És feminista l'ecofeminisme?

Un dels punts que des d'una part del moviment feminista es critica de les teories ecofeministes que defensen María Mies o Vandana Shiva és que defensen un model de saber de subsistència que tradicionalment ha format part de les dones, però precisament aquesta característica assignada a les dones s'ha utilitzat per intentar legitimar la subordinació femenina: estar a casa, cuidar els fills, treballar la terra... i dedicar-se a totes les tasques més relacionades amb allò natural, ja que és ella la que té una relació privilegiada amb aquest saber quotidià vinculat a la conservació de la vida. Aquests sabers no han suposat en la pràctica una major llibertat per a les dones, sinó que han estat utilitzats per la cultura patriarcal per afermar la dominació sobre elles i la reclusió en l'esfera domèstica ¹⁵.

Dit d'una manera més genèrica, des de part del moviment feminista, l'ecofeminisme s'ha percebut com un possible risc, donat el mal ús històric que el patriarcat ha fet dels vincles entre dona i naturalesa. Aquesta relació imposada s'ha utilitzat històricament com argument per mantenir la divisió sexual del treball. Ja que el risc existeix, i les mateixes ecofeministes ho

reconeixen, convé acotar-lo, definir-lo millor o desenvolupar-lo per no induir a equívocs ¹⁶. Per tant, no es tractaria d'exaltar el que està interioritzat en l'imaginari col·lectiu d'"el que és femení, de tancar de nou les dones en un espai reproductiu, ni tan sols es tractaria d'identificar una major sensibilitat o una major connexió de les dones amb la naturalesa, ni molt menys de responsabilitzar-les, per si els faltaven ocupacions, de la ingent tasca de rescat del planeta i la vida. Es tracta de fer visible com dona i naturalesa comparteixen la subordinació, l'explotació i la submissió, assenyalar-ne les responsabilitats i coresponsabilitzar homes i dones en el treball de la supervivència.

Si el feminisme es va adonar ben aviat que la naturalització de la dona era una eina per legitimar el patriarcat, l'ecofeminisme comprèn que l'alternativa no consisteix a desnaturalitzar la dona, sinó a "renaturalitzar" l'organització política, relacional, domèstica i econòmica a unes condicions de vida que no subordinin les dones ni la naturalesa.

¹⁵ FERNÁNDEZ GUERRERO, OLAYA. "Cuerpo, espacio y libertad en el Ecofeminismo". FERNÁNDEZ GUERRERO, O. *Nómadas. Revista Crítica de Ciencias Sociales y Jurídicas* Vol. 27, (2010), núm. 3.

¹⁶ PASCUAL RODRÍGUEZ, MARTA; HERRERO LÓPEZ, YAYO. "Ecofeminismo, una propuesta para repensar el presente y construir el futuro". *CIP-Ecosocial – Boletín ECOS* (gener-març 2010), núm. 10.

FEMINISMES POSTCOLONIALS, FEMINISME DECOLONIAL

FEMINISMES POSTCOLONIALS, FEMINISME DECOLONIAL

A partir dels anys seixanta-setanta, amb les lluites polítiques i les produccions teòriques corresponents, diferents col·lectius de dones revelen i reivindiquen les diferències i denuncien la seva ocultació o negació per part de l'universalisme i l'essencialisme feminista hegemònic.

En els anys setanta, aquests feminismes, en creuar les variables de raça, sexe, gènere, classe, van posar de manifest no solament que la feminitat occidental, blanca, de classe mitjana, heterosexual, pretenia "salvar" les altres dones, sinó que els seus privilegis estaven profundament vinculats a l'explotació i subordinació de les "altres", en funció de variables que anirien més enllà de la diferència sexual, biològica o sociologitzada¹⁷.

Així, des de diferents contextos i construint les seves pròpies fonamentacions, les dones racialitzades, amb orientacions sexuals dissidents, empobrides, indígenes, migrants, camperoles, mestisses, es posicionen com a subjectes de pensament i elaboren les anàlisis de les seves pròpies subordinacions, legitimant la seva producció de coneixement. Aposten per un coneixement col·lectiu, basat en les diferències, les necessitats i les experiències quotidianes de les dones com a mecanismes de transformació i de presa de consciència. Es tracta d'un coneixe-

ment situat, que no separa teoria i activisme o pràctica política, i que no necessita ser legitimat per l'acadèmia occidental.

Tant els feminismes postcolonials (lesbià, negre, chicano, tercermundista), com el feminisme decolonial, són propostes simultàniament anticapitalistes, antiracistes i antipatriarcal. Propostes profundament subversives front a les relacions de poder establertes per la colonialitat. "El feminisme postcolonial redefineix els conceptes de colonització, de raça i de classe des d'una crítica profunda al capitalisme com a sistema-món, com a mode de producció social en el qual es distribueixen i defineixen les categories a través d'un sistema d'oposicions jerarquitzat: jo/altre, centre/perifèria, blanc/negre, civilitzat/bàrbar, humà/inhumà"¹⁸.

Tots ells s'identifiquen com feminismes perifèrics¹⁹, feminismes contra hegemònics que comparteixen una mirada crí-

¹⁷ PMEDINA MARTÍN, R. "Feminismos periféricos, feminismos-otros: una genealogía feminista decolonial por reivindicar". *Revista Internacional de Pensamiento Político*. I Época. Vol. 8 (2013).

¹⁸ MELONI, C. *Las fronteras del feminismo. Teorías nómadas, mestizas y posmodernas*. Madrid: Fundamentos, 2012. (Ciencia)

¹⁹ RODRÍGUEZ, P. (ed.): *Feminismos periféricos*. Granada: Alhulia, 2006.

tica que mostra com, molt sovint, la diferència és "utilitzada, negada i/o exacerbada per justificar la desigualtat" en el marc de la globalització neoliberal i la colonialitat global²⁰.

Segons Ochy Curiel, "El feminisme negre, el feminisme lesbiana, el feminisme chicano, el feminisme afro i indígena a l'Amèrica Llatina han fet front a la colonialitat del poder i del saber, i és necessari reconèixer-los per assolir una descolonització real"²¹. La descolonització implica un procés de desintoxicació de tota síndrome colonial. Suposa també un exercici de pensament i d'acció que ajudi a comprendre els efectes del colonialisme i la modernitat occidental quant a l'establiment de jerarquies racials, de classe, de sexe o de sexualitat, per poder impulsar pràctiques polítiques col·lectives front a les opressions que han produït aquestes jerarquitzacions, com el racisme, el classisme, l'heterosexualitat, entre d'altres²².

20 SUÁREZ, L. "Colonialismo, Gobernabilidad y Feminismos Poscoloniales". A: SUÁREZ NAVAZ, L.; HERNÁNDEZ, R. (ed.) *Descolonizando el feminismo. Teorías y prácticas desde los márgenes*. Madrid: Cátedra, 2008.

21 CURIEL, O. "Crítica poscolonial desde las prácticas políticas del feminismo antirracista". *Nómadas* [Bogotá] (2007), núm. 26.

22 CURIEL, O. "La descolonización des de una propuesta feminista crítica". A: *Descolonización y des-patriarcalización de y desde los feminismos de Abya Yala*. Barcelona: ACSUR- Las Segovias, 2015. (Feminista Siempre)

23 LA COLECTIVA DEL RÍO COMBAHEE. "Una declaración feminista negra". A: MORAGA, C.; CASTILLO, A. *Esta puente, mi espalda: Voces de mujeres tercermundistas en los Estados Unidos*. San Francisco: Ism press, 1988.

24 DAVIS, A. Y. *Mujeres, raza y clase*. Madrid: Akal, 2005.

25 HILL COLLINS, P. "Rasgos distintivos del pensamiento feminista negro". A: JABARDO, M. (ed) *Feminismos negros. Una antología*. Madrid: Traficantes de sueños, 2012. (Mapas)

Són propostes que aborden la multiplicitat de variables a l'hora d'entendre les construccions identitàries de les dones (sexe, gènere, raça, classe, entre d'altres) i, al mateix temps, reconeixen aquestes variables com a eixos d'opressió que no poden ser fragmentats ni separats. És a dir, les diverses opressions que operen en la vida de les dones són simultànies, interactuen entre elles.

En aquesta línia de la no fragmentació de les opressions, destaquem les aportacions del feminisme negre, i de les afrofeministes llatines i del Carib, que sorgeixen de les pròpies experiències com a dones racialitzades, sense privilegis de classe, moltes d'elles lesbianes, que mostren que el racisme, l'heterosexisme i el classisme són opressions que coexisteixen. El Col·lectiu Riu Combahee, pioneres del Black Feminism, activistes feministes i socialistes, parlen de simultaneïtat d'opressions (1998): "Com a negres veiem el feminisme negre com a lògic moviment polític per combatre les opressions simultànies i múltiples a les quals s'enfronten les dones de color... Una combinada posició antirracista i antisexista ens va ajuntar inicialment, i mentre ens desenvolupàvem políticament ens vam encarar a l'heterosexisme i l'opressió econòmica del capitalisme"²³.

També Angela Davis, amb *Mujeres, raza y clase* (2005)²⁴, analitza, des d'una àmplia perspectiva històrica, la imbricació de les opressions, des del moviment antiesclavista, el racisme present al moviment sufragista de les dones, la violació i el racisme implícit en el mite del violador negre, fins al treball domèstic realitzat per dones negres.

L'afrofeminista nord-americana Patricia Hill Collins²⁵ parla també d'una matriu de dominació que integra diversos do-

minis de poder: estructurals (lleis i polítiques institucionals), disciplinaris (jerarquies burocràtiques, tècniques de vigilància) i aspectes interpersonals (pràctiques discriminatòries habituals en la vida quotidiana).

La filosofa i educadora popular María Lugones²⁶ proposa el concepte de fusió per explicar la interdependència existent entre les vides de les dones afectades per les opressions i les resistències que se'n deriven, creadores aquestes de noves possibilitats de vivències i d'acció política. D'altra banda, amb l'obra *Esta puente, mi espalda: Voces de mujeres tercermundistas en los Estados Unidos* (1988), col·lecció de treballs de "dones de color" (negres, llatines, porto-riquenyas, chicanes, asiaticoa-americanes, etc.), es produeix també un gir en la consciència feminista: s'amplia el seu front de lluita, no només vers el feminisme blanc, sinó també cap als seus propis col·lectius. El feminisme de les "dones de color" ens parla de dones amb identitats construïdes a les fronteres, fronteres geogràfiques metafòriques de fronteres identitàries, de gènere, culturals, sexuals o lingüístiques. En aquesta línia, amb la *chicana* Gloria Anzaldúa i la seva obra *Borderlands/La Frontera. The New Mestiza*²⁷, neix el pensament de frontera, l'ésser de frontera, l'epistemologia des dels marges que assumeix la interseccionalitat de les opressions com a base per a una nova identitat, habitable, crítica i creativa. Es tracta de "l'ètica rebel de la trobada en la frontera"²⁸, una ètica que enlloc de fer de les diferències desigualtats, les aglutina en coalicions que enfronten el poder i el seu poder de fragmentació.

En aquest sentit, Chandra T. Mohanty, teòrica índia del

"feminisme del tercer món", planteja el concepte de "diferències comunes" per sustentar la seva proposta d'un feminisme anti-capitalista i antiimperialista: "veure com les diferències ens permeten explicar millor les connexions i els creuaments de fronteres, i especificar la diferència ens permet teoritzar els problemes universals més globalment". Segons Bidaseca²⁹ "les diferències entre dones, que abans estaven subsumides en la il·lusió d'una opressió comuna, constitueixen el nou eix articulador del feminisme contra hegemònic".

²⁶ LUGONES, M. "Multiculturalismo radical y feminismos de mujeres de color." *Revista Internacional de Filosofía Política* [Universidad Autónoma Metropolitana-Iztapalapa, Mèxic], (2005), núm. 25.

²⁷ ANDALZÚA, G. *Borderlands/La Frontera. The New Mestiza*. San Francisco: Aunt Lute Books, 1987.

²⁸ MEDINA MARTÍN, R. "Feminismos periféricos, feminismos-otros: una genealogía feminista decolonial por reivindicar". *Revista Internacional de Pensamiento Político*. I Época. Vol. 8 (2013)

²⁹ BIDASECA, K. *Perturbando el texto colonial. Los estudios (pos) coloniales en América Latina*. Buenos Aires: Editorial SB, 2010.

FEMINISMES DE L'ORIENT PRÒXIM

Occident no és la llar patrimonial del feminisme, d'on suposadament deriven tots els altres feminismes i davant del qual s'han de mesurar. Existeixen múltiples punts d'irradiació dels feminismes cap a l'exterior.

En la gran diversitat i riquesa de feminismes àrabs que existeixen, trobem dos grans corrents: el feminisme àrab laic i el feminisme islàmic. Tot i tenir divergències, trobem punts de confluència, sobretot en el fet que ambdós sorgeixen en un moment d'emancipació nacional, i contra les forces colonials. Així, quan els feminismes van aparèixer per primer cop a l'Orient Pròxim a finals del segle XIX i principis del XX, els seus països s'enfrontaven de diferents maneres a l'imperialisme i colonialisme occidental, rebutjant la sobirania otomana i un govern dinàstic en decadència. Així doncs, la regió estava experimentant una transformació socioeconòmica i tecnològica sense precedents.

Tot i així, la idea d'uns països àrabs amb moviments feministes forts i arrelats xoca frontalment amb la idea que és te avui de l'Orient Pròxim. En aquest context prenen més actualitat que mai les paraules d'Edward Said sobre l'orientalisme, que explica com s'ha construït la visió d'un orient caracteritzat per l'arcaisme i l'obscurantisme, per tal de crear el d'un occident progressista,

modern i igualitari. La representació de l'Orient esbiaixada ha permès justificar la dominació colonial, presentada com una missió de civilització. Said va mostrar com el tema de l'opressió de la dona musulmana, en particular amb la qüestió del vel, ha estat la punta de llança d'aquesta pretesa missió civilitzadora.

Però, segons Margot Badran³⁰, els feminismes de l'Orient Pròxim, ja siguin laics o islàmics, no són prestats, derivats o de segona mà. Els feminismes es comuniquen uns amb uns altres, amb acords i desacords.

1. Feminisme laic

Neix en un context de reforma i de canvi lligat al nacionalisme laic iniciat a finals del segle XIX a Egipte. Protagonitzat per dones de classe mitja alta, comencen a articular un discurs feminista on es critica la negació dels beneficis de la modernitat mentre els homes sí que hi podien accedir.

Es nodreix de molts discursos on s'entrecreuen el nacionalista laic, el modernista islàmic, el dels drets humans/hu-

³⁰ BADRAN, MARGOT. *Feminismo en el Islam. Convergencias laicas y religiosas*. Madrid: Cátedra; Universitat de València, 2012.

manitaris, democràtic. Imagina la construcció d'una identitat col·lectiva nova, vinculada amb les arrels dels pobles en territori compartit, i una experiència cultural comú, tot i que variada.

En la utopia de la nació laica imaginària, la religió es dona per fet i es reconeixen i respecten les diverses identitats religioses.

Les dones comencen a organitzar-se i articular moviments feministes per reclamar un espai en la construcció d'aquests nous estats en tots els seus àmbits.

Contribueix al sorgiment d'aquest feminisme laic l'expansió de noves tecnologies en informació, l'arribada de la premsa escrita i l'expansió de l'alfabetització de les dones de classes mitja i alta.

2. Feminisme islàmic

Sorgeix a finals del segle XX en l'època del postcolonialisme tardà i en un moment de profund desafecte per la incapacitat de les nacions estat de l'Orient Pròxim per oferir una democràcia i promoure una àmplia prosperitat econòmica.

Apareix als llocs de l'Orient Pròxim on l'islamisme, o l'islam polític, feia més temps que era públic. Per exemple, a Egipte, on els moviments islamistes sorgeixen per primer cop a principis dels setanta, i a l'Iran, una dècada després de l'establiment de la República Islàmica. S'expressa mitjançant un discurs únic o primordial de base religiosa que conte en l'Alcorà el seu text central.

Es podria considerar per tant que les musulmanes islàmiques es reapropien del feminisme, el redefeixen, l'alimenten, i contribueixen així a la seva renovació. Això permet liberalitzar el feminisme, col·locar-lo al centre dels debats sobre les desi-

gualtats racistes, colonials, socials i sexuals. Entenent-lo en tant que modalitat de qüestionament de la dominació masculina, de lluita contra el patriarcat i posant sobre la taula que la pràctica de l'emancipació no és fruit d'Occident, sinó que representa una dinàmica que ha existit tant en el Sud com en el Nord.

3. Aportacions, tendències, les feministes islàmiques denuncien

Les feministes musulmanes consideren que l'islam original no promou cap patriarcat, sinó al contrari, la igualtat dels sexes. Criden a una lectura, així com a una relectura de les fonts de l'islam (Alcorà i Sunna) utilitzant les ciències socials, per extreure els principis d'igualtat i de justícia i distanciar-se de les interpretacions elaborades a través del temps partint d'una òptica masclista i patriarcal, que el fiqh –jurisprudència islàmica– ha heretat. Per a elles es tracta d'una reapropiació del saber i de l'autoritat religiosa per i per a les dones, i moltes s'armen amb una doble formació, la del domini de les ciències islàmiques i la dels instruments que brinden les ciències socials, per fer emergir un pensament i una concepció noves de les dones en l'islam.

Les feministes islàmiques denuncien l'ús interessat del feminisme occidental amb finalitats racistes, i malgrat la maldada històrica de la lògica subjacent en el tractament polític i mediàtic de la temàtica de les dones musulmanes avui dia, se senten poques veus, en particular a l'interior dels diferents corrents que componen el moviment feminista, per denunciar aquesta lògica i diferenciar-se'n.

Segons Zahra Ali, la imposició d'aquest discurs que instrumentalitza el feminisme amb finalitats colonials i imperialistes

resulta cridanera en el període posterior a l'11 de setembre, quan el tema de l'"alliberament de les dones" va ser invocat per l'Administració Bush per justificar les seves guerres imperialistes a l'Afganistan i a l'Iraq.

El que caracteritza el posicionament del feminisme islàmic és que es fonamenta en una doble crítica plantejada dins del feminisme. Com el feminisme negre i la crítica feminista postcolonial, el feminisme islàmic es pensa des de la posada en qüestió del feminisme colonial i de la imposició d'un model únic de lluita per l'emancipació. A aquesta postura, se li ha d'afegir també la d'una crítica religiosa al feminisme per la seva pretensió a no existir més que en el materialisme i, per tant, deixant de banda el fet religiós.

4. La percepció europea: reductes de colonialitat

Com diu Zahra Ali, parlar del "món musulmà" i de la "dona musulmana a l'islam" sembla mostrar una evidència i tenir una ressonància a l'altura de les creences i dels prejudicis sobre l'islam i els musulmans. Ignorant la diversitat i la complexitat sociològica de les societats majoritàriament musulmanes, i també factors socioeconòmics i històrics.

Molts consideren que l'islam seria la causa fonamental del "subdesenvolupament", de l'"arcaisme" i del "retard" del "món musulmà".

Aquesta visió del "món musulmà" i la "dona musulmana" elaborada des d'occident respon a un colonialisme que la feminista Sirin Adlbi Sibai entén com aparell de poder que es refereix a la manera com les jerarquies (laborals, epistèmiques, lingüís-

tiques, espirituals, etnoracials, culturals) es relacionen entre sí i s'articulen entorn al mercat capitalista global, a la idea de raça i al sistema sexe-gènere, constituint el revers de la modernitat. Aquest es fonamenta i es genera entorn a la matriu dualista Jo, representada per occident, i l'*Altre*, que seria orient, fet que provoca que una experiència local i concreta s'imposi com a universal vàlida per a tot temps i lloc i com a mesura de tot, marcant qui pot parlar, com i des d'on.

5. Islamofòbia de gènere

L'any 2016 la Plataforma Ciutadana contra la islamofòbia va recollir un total de 278 incidents a l'Estat espanyol, 567,35% més que l'any anterior, i Catalunya, la Comunitat Valenciana i Madrid van concentrar prop del 63% d'aquests casos. Per la gravetat que il·lustren aquestes dades, cal fer un esment a la islamofòbia que estan patint les comunitats musulmanes –o llegides com a musulmanes– al nostre país.

La islamofòbia respon a una actitud hostil envers l'islam i els musulmans basada en la necessitat de construir l'altre perquè resulti menyspreable, manejable, exterminable, i es fonamenta en la creença que l'islam i els musulmans són l'enemic d'Occident i que provoquen una amenaça per a la "nostra" seguretat i els "nostres" valors bàsics fent que l'islam sigui vist com una amenaça.

Segons Alba Rico³¹, aquesta opera de forma simple en tres fronts:

- + A partir d'una multiplicitat, construir una unitat, obviant la riquesa de l'islam i convertint-la en una sola cosa manejable.
- + La unitat és negativa i l'associem a violència, terrorisme, fanatisme.
- + Declarar inassumible l'islam i exterminable, si arriba el cas.

Si a aquest racisme estructural li afegim la component del gènere, veiem com succeeix que els trets identitaris culturals s'incrusten al cos i són objecte de persecució social i policial, com els

nombrosos casos de discriminació que han sofert dones llegides com musulmanes a tot Europa, ja que és precisament en els cossos i les vides de les dones on el sistema patriarcal occidental s'expressa amb més violència.

En paraules de Santiago Alba, el procés creixent d'islamització de la radicalitat a què assistim avui dia porta a la creació d'un enemic intern, fortament relacionat amb el colonialisme.

Quan es construeix un enemic intern, és molt probable que les víctimes siguin les que s'associen a aquest enemic. I, per tant, una societat que no protegeix les minories, les més vulnerables, fa que tots i totes ens tornem vulnerables.

³¹ ALBA RICO, SANTIAGO. *Islamofobia. Nosotros, los otros, el miedo*. Barcelona: Icaria, 2015.

BIBLIOGRAFIA

ADLBI SIBAI, SIRIN. "Colonialidad, feminismo e Islam." *Viento Sur* [Madrid] (2012), núm. 122.

ALBA RICO, SANTIAGO. *Islamofobia. Nosotros, los otros, el miedo*. Barcelona: Icaria, 2015.

ALI, ZAHRA "Descolonizar, liberalizar y liberar el feminismo." *Viento Sur* [en línea] (2012) <https://goo.gl/DiL1X6> [Consulta: 8 febrer 2017].

ANDALZÚA, G. *Borderlands/La Frontera: The New Mestiza*. San Francisco: Aunt Lute Books, 1987.

BIDASECA, K. *Perturbando el texto colonial. Los estudios (pos) coloniales en América Latina*. Buenos Aires: Editorial SB, 2010.

BADRAN, MARGOT. *Feminismo en el Islam. Convergencias laicas y religiosas*. Madrid: Cátedra; Universitat de València, 2012.

BADRAN, M.; COOKE, M. (ed.), *Opening the gates: an anthology of Arab feminist writing*. 2a ed. Bloomington: Indiana University Press, 2004.

CABNAL, L. *Feminismos diversos. El Feminismo Comunitario*. [en línea] Barcelona: ACSUR- Las Segovias, 2010. (Feminista Siempre) <https://goo.gl/maAw10> [Consulta: 7 febrer 2017].

LA COLECTIVA DEL RÍO COMBAHEE. "Una declaración feminista ne-

gra". A: MORAGA, C.; CASTILLO, A. *Esta puente, mi espalda: Voces de mujeres tercermundistas en los Estados Unidos*. San Francisco: Ism press, 1988.

CURIEL, O. "Crítica poscolonial desde las prácticas políticas del feminismo antirracista". *Nómadas* [Bogotá] (2007), núm. 26.

CURIEL, O. "La descolonización des de una propuesta feminista crítica". A: *Descolonización y despatriarcalización de y desde los feminismos de Abya Yala*. Barcelona: ACSUR- Las Segovias, 2015. (Feminista Siempre).

DAVIS, A. Y. *Mujeres, raza y clase*. Madrid: Akal, 2005.

FERNÁNDEZ GUERRERO, O. "Cuerpo, espacio y libertad en el Ecofeminismo". *Nómadas. Revista Crítica de Ciencias Sociales y Jurídicas* Vol. 27, (2010), núm. 3.

GEBARA, I. *Intuiciones ecofeministas. Ensayo para repensar el conocimiento y la religión*. Madrid: Trotta, 2000.

GUZMAN, A.; PAREDES, J. "La propuesta política del Feminismo Comunitario." [en línea] Entrevista. (2014) <https://goo.gl/RG308j> [Consulta: 7 febrer 2017].

HERRERO LÓPEZ, Y.; PASCUAL, M. "Ecofeminismo, una propuesta para repensar el presente y construir el futuro". *CIP-Ecosocial - Boletín ECOS*. (gener-març de 2010), núm. 10.

HILL COLLINS, P. "Rasgos distintivos del pensamiento feminista negro". A: JABARDO, M. (ed.) *Feminismos negros. Una antología*. Madrid: Traficantes de sueños, 2012. (Mapas).

KING, Y. "The Eco-Feminist Perspective". A: CALDECOTT, L.; LELAND, S. (ed.) *Reclaiming the Earth: Women Speak Out for Life on Earth*. Londres: Women's Press, 1983.

LUGONES, M. "Multiculturalismo radical y feminismos de mujeres de color." *Revista Internacional de Filosofía Política* [Universidad Autónoma Metropolitana-Iztapalapa, México], (2005), núm. 25.

MEDINA MARTÍN, R. "Feminismos periféricos, feminismos-otros: una genealogía feminista decolonial por reivindicar". *Revista Internacional de Pensamiento Político*. I Época. Vol. 8 (2013).

MELONI, C. *Las fronteras del feminismo. Teorías nómadas, mestizas y posmodernas*. Madrid: Fundamentos, 2012. (Ciencia).

MOHANTY, C. T. "De vuelta a "Bajo los ojos de Occidente": La solidaridad feminista a través de las luchas anticapitalistas". A: SUÁREZ, L.; HERNÁNDEZ, A. (ed.) *Descolonizando el feminismo. Teorías y prácticas desde los márgenes*. Madrid: Catedra, 2008. (Feminismos).

PAREDES, J. "Feminismo Comunitario". [en línea] Entrevista. Vídeo (2010) <https://goo.gl/i1yHw7> [Consulta: 7 febrer 2017].

PAREDES, J. "Hilando Fino desde el Feminismo Comunitario". [en línea] (2008) <https://goo.gl/2wNbfR> [Consulta: 7 febrer 2017].

PAREDES, J. "El feminismo comunitario es una provocación, queremos revolucionarlo todo". Entrevista. *Pikara Magazine* [en línea] (2015) <https://goo.gl/9ODZ3K> [Consulta: 7 febrer 2017]

PASCUAL, M. Y HERRERO, Y. "Ecofeminismo, una propuesta para repensar el presente y construir el futuro". *CIP-Ecosocial – Boletín ECOS* (gener-març 2010), núm. 10.

RODRÍGUEZ, P. (ed.) *Feminismos periféricos*. Granada: Alhulia, 2006.

SAID, EDWARD. *Orientalismo*. Barcelona: DeBolsillo, 2007.

SHIVA, V.; MIES, M. *Ecofeminismo*. Barcelona: Icaria, 1997.

SHIVA, V. "Las mujeres en la naturaleza". A: AGRA ROMERO, M. X. (comp.) *Ecología y feminismo*. Granada: Comares, 1998.

SUÁREZ, L. "Colonialismo, Gobernabilidad y Feminismos Poscoloniales". A: SUÁREZ NAVAZ, L.; HERNÁNDEZ, R. (ed.) *Descolonizando el feminismo. Teorías y prácticas desde los márgenes*. Madrid: Cátedra, 2008.

WARREN, K. J. "Feminismo ecologista". A: VAZQUEZ GARCÍA, V.; VELÁZQUEZ GUTIERREZ, M. (comp.) *Miradas al futuro: Hacia la construcción de sociedades sustentables con equidad de género*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 2004.

PRESENTACIÓ DE LA COL·LECCIÓ

El fet que les identitats i els drets dels col·lectius no es respectin com a fonamentals provoca un impacte directe en la capacitat de les persones que en formen part —de totes i cadascuna— de tenir accés a una vida digna que incorpori la seva visió del món, en la seva llengua i des de la seva cultura. La invisibilització i els atacs a les identitats col·lectives dels pobles són una discriminació que dificulta —i a voltes impossibilita— l'exercici efectiu dels drets humans.

Les situacions de vulneració de drets que pateixen els pobles sense estat —incloent-hi els indígenes, però no només— tenen causes múltiples i diverses. Depenen del seu context històric, polític i econòmic, i sovint tenen a veure o estan vinculades amb la invisibilització, la discriminació i l'exclusió dels espais de presa de decisió, la negació de les seves llengües i cultures, i el bloqueig de la seva capacitat de decidir lliurement el seu futur. Dones, infants i joves són col·lectius especialment vulnerables en aquests contextos. Les dones s'han de mobilitzar per defen-

sar espais de participació i presa de decisió, els seus drets sexuals i reproductius, i per fer front a la violència de gènere. En el cas dels joves, són sovint els primers afectats per l'alienació cultural i la manca d'oportunitats.

Des de la seva fundació el 1974, el CIEMEN ha contribuït, des de la seva posició —que combina la investigació, la difusió de coneixement i l'activisme—, a fer més conegudes aquestes problemàtiques i a denunciar les vulneracions patides pels pobles sense estat. Ho ha fet a través de diverses publicacions periòdiques i col·leccions de llibres i dossiers, en temes tan diversos com els drets lingüístics, l'emancipació nacional o la cooperació entre pobles.

En aquesta lògica s'insereix la present col·lecció "Drets col·lectius": textos rigorosos on conflueixen els coneixements de l'acadèmia i de l'activisme, amb la voluntat que esdevinguin una eina útil per a les persones, entitats, administracions i pobles que vulguin aprofundir i reflexionar sobre els drets col·lectius dels pobles des d'un enfocament transversal, amb atenció preferent pels drets de les dones i les polítiques públiques.

COL·LECCIÓ

DRETS COL·LECTIUS

DRETS DELS POBLES

DRETS DE LES DONES

POLÍTiques PÚBLIQUES

DOSSIERS

2016 - 2017

- 1 ALTERNATIVES ECONÒMIQUES DES DELS POBLES SENSE ESTAT**
- 2 POBLES INDÍGENES D'AMÈRICA LLATINA. IDENTITAT, TERRITORI I PROCESSOS D'URBANITZACIÓ**
- 3 DONES, FEMINISMES DIVERSOS I DRETS COL·LECTIUS**

COL·LECCIÓ
DRETS COL·LECTIUS

DRETS DELS POBLES

DRETS DE LES DONES

POLÍTiques PÚBLIQUES

[=]

c i e m e n

Nationalia

